

хау, але і залежно від багатьох інших чинників. Зокрема, їх впливу на екологізацію процесу виробництва та екологічність товару.

Таким чином, можна зробити висновок, що в питанні управління виробничими ресурсами обов'язково необхідно враховувати наявні екологічні аспекти, особливо при формуванні та раціональному використанні цих ресурсів.

Література

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т.1,2. К.: Эльга, Ника-Центр, 1999. – 512 с.

2. Фінанси підприємств: Підручник/ Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 1999. – 462 с.

УДК 504:631.1.016

*Ст. наук. співроб. Л.Є. Купінець, канд. екон. наук –
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України, м. Одеса*

ЕКОЛОГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Розглянуто концептуальні положення сталого розвитку агропромислового комплексу, виділено його екологічну складову; подано авторське трактування понятійного апарату; сформульовано мету, принципи, результати, підходи до оцінки ступеня сталості; визначено відповідні рівні вирішення економіко-екологічних проблем, засоби і методи переходу АПК до нової моделі розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічні чинники, агропромисловий комплекс.

*Senior research worker L.E. Kupinets – Institute of market problems and
economic-ecological research. National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa*

Ecological imperatives of sustainable development of agroindustrial complex

The author considered the conceptual proposition of sustainable development of agro-industrial complex, marked out its ecological component, gave the author's interpretation of the conceptual device, formulated the targets, principles, results, approaches to the estimation of the stability degree, defined levels of solution of our economic-ecological problems, measures and methods of transition agro-industrial complex to the new model of development.

Keywords: sustainable development, ecological factors, agroindustrial complex.

Сучасний рівень розвитку економіки свідчить про обмежені можливості біосфери до саморегуляції і неадекватність зростаючим потребам суспільства. Зрівноважити співіснування цих двох систем без регулюючих впливів з боку людини неможливо. Зміна характеру природокористування повинна змінити методи керування ним у напрямку сталого розвитку. Доцільність нової парадигми співіснування та взаємодії суспільства і природи зумовлена тим, що використовувана країнами-лідерами модель розвитку вичерпала себе і загрозою існуванню майбутніх поколінь. За останнє десятиліття ідея сталого розвитку суспільства одержала багатоаспектне теоретичне тлумачення. Можна виділити такі позиції наукових інтересів, що позначилися під час обговорення концепції сталого розвитку. До них належать:

- міждисциплінарний підхід до створення теоретичних засад сталого розвитку, що поєднує методичну базу природничих наук, ідеї соціальної філософії та математичний апарат;

- застосування принципу системності в аналізі і синтезі складових сталого розвитку, що припускає виділення специфічних і загальних критеріїв, які відбивають сутність поняття і механізмів економіко-екологічної і соціально-політичної стабільності;
- трансформація загальнотеоретичних положень сталого розвитку щодо конкретних сфер економічної діяльності;
- шляхи, методи і засоби формування екологічної культури і свідомості, розвиток комунікативних процесів у контексті керування суспільною свідомістю [1].

Ступінь розробленості перерахованих напрямків наукового пошуку різна. Найменш розроблено теорію екологізації окремих сфер економічної діяльності, недостатньо обґрунтовано екологічну складову їх сталого розвитку.

Метою даного дослідження є виділення і систематизація екологічних імперативів сталого розвитку аграрного сектора економіки. Імператив від латинського (*imperatives*- владний, наказовий) означає вимогу, наказ, закон. Цей термін раніше використовувався у філософії для означення загальнознавчого морального наказу. У загальновизнаному логічному трактуванні імператив означає безумовний принцип поведінки [2, с. 491].

Синонімами сталого розвитку, у загальному розумінні цього терміна, є поняття безперервного, тривалого, підтримуючого, прийнятного або припустимого, тобто безкризового і несуперечливого розвитку. Перехід АПК до сталого розвитку буде означати такий якісний стан складної активно функціонуючої системи, при якому вплив можливих негативних процесів на продовольчо-екологічну безпеку країни і стан агроекологічних систем буде зведено до мінімуму або усунуто без наслідків для них. Формування умов сталого розвитку варто розглядати як стратегію розвитку цивілізації на досить тривалий, а можливо і на необмежений історичний період. Ця теза базується на таких теоретичних засновках. Нова парадигма розвитку суспільства – це вихідна концептуальна схема, модель проблеми і методів її вирішення, наукова теорія, втілена в системі понять, що виражають істотні риси дійсності. Вона може зазнавати певних змін, спричинених об'єктивним розвитком законів природи. Отже, завдання, пріоритети і складові сталого розвитку будуть згодом уточнюватися і змінювати підходи до вирішення назрілих економіко-екологічних проблем. З цього погляду весь наступний історичний період розвитку суспільства може бути названий періодом сталого розвитку. І нарешті, "розвиток" припускає незворотну, спрямовану і закономірну зміну матерії і свідомості, внаслідок якої настає новий якісний стан об'єкта, його складу і структури [2, с. 1109].

Розглядаючи поняття сталого розвитку, не потрібно ототожнювати його в повному обсязі зі сталим економічним ростом. Позитивна або негативна динаміка економічного росту прямо не пов'язана з погіршенням якості навколишнього середовища. Йдеться про такі якісні зміни, що дають змогу будь-якій господарській системі реалізувати свій потенціал, оптимізуючи використання ресурси, забезпечуючи стабільність доходів та безконфліктно функціонувати в рамках природного середовища, підпорядковуючись його законам і підтримуючи його якість. Таким чином, екологічна складова сталого розвитку, обмежуючи прогрес економіки, реалізується тільки завдяки її розвитку.

В авторському розумінні екологічні імперативи сталого розвитку становлять обов'язкові, об'єктивно зумовлені принципи екологічного поведіння, напрямки, форми і методи господарювання, механізми, інструменти і засоби їх реалізації, що мають обов'язковий характер і використовуються в межах створюваного правового поля, що відбиває суспільні інтереси.

Сучасний етап розвитку економіки є підготовчим (перехідним) і завершиться створенням і суспільним визнанням концепції сталого розвитку, як способу розуміння даного явища, керівної ідеї для його висвітлення, створенням умов і передумов макроекономічної стабілізації та формування механізмів вбудовування екологічної складової в стратегію розвитку аграрного сектора економіки і соціально-економічного розвитку сільської місцевості. Сутність категорії сталого розвитку має багатоцільовий характер і припускає, як пріоритетний напрямок, перехід до біосферної моделі розвитку природокористування, тобто до безпечного у всіх аспектах прояву розвитку техносфери і стабільного стану природного середовища, їх гармонійного співіснування в рамках установлених припустимих обмежень. Це означає перехід до нової епохи розвитку цивілізації, мета і цінності якої зорієнтовані на стабільність усіх сфер життя суспільства, збереження для майбутніх поколінь фундаментального права на життєздатне і життєзабезпечуюче навколишнє середовище.

Природогосподарські системи аграрного типу варто розглядати як об'єкт дослідження ноосферних процесів. Тоді, відповідно до теоретичних засновків вчення про ноосферу, ці системи, що інтегрують економічні, природні і соціальні процеси, повинні бути керованими. Складність вирішення проблеми досягнення сталого розвитку АПК зумовлена:

- високою складністю системи, наявністю великої кількості різних, взаємозалежних між собою елементів, що виконують різноманітні функції;
- багатокритеріальністю самого поняття "сталій розвиток";
- посиленням взаємозв'язку елементів системи в міру її розвитку, що виявляється у зміні поведінки системи при варіації параметрів зовнішнього середовища, а також у неможливості оцінити всю систему за сукупністю властивостей її окремих елементів і навпаки;
- специфікою аграрних відносин, що виявляють себе в неможливості контролювати чинники, які формують результативність функціонування системи;
- наявністю нелінійних зв'язків між елементами системи, що призводить до появи невизначеності між ними або "переломним моментам росту" [3].

Стратегічною метою політики сталого розвитку АПК є досягнення продовольчо-екологічної безпеки і незалежності держави, якісна зміна структури харчування і надійне постачання населенню продовольства, а промисловості – сировини без втрати компонентів природного середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для задоволення потреб у сільськогосподарській продукції. Супутніми цілями є:

- підтримка якості природно-ресурсного потенціалу як основи ефективного аграрного виробництва;
- стабільність продовольчого забезпечення населення;
- фізична й економічна доступність продовольства;

- гарантоване забезпечення якісного і безпечного харчування населення з метою збереження генофонду, підтримки здоров'я нації і збільшення тривалості життя;
- екологізація сільськогосподарського виробництва на базі використання інноваційного потенціалу аграрного сектора;
- створення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Реалізація цих завдань здійснюється за допомогою рішення пріоритетних тактичних завдань у царині:

- відновлення агроєкосистем;
- екологоорієнтованої господарської діяльності;
- формування екологічного світогляду;
- керування процесами екологізації аграрного сектора економіки;
- розроблення довгострокової стратегії застосування превентивних заходів попередження екологічних конфліктів;
- організації комплексної системи виробництва екологічно чистої продукції і створення системи керування її якістю;
- створення внутрішнього ринку екологічно чистих сільськогосподарської сировини і продовольства.

Перехід до сталого розвитку АПК припускає розроблення принципів ведення господарської діяльності з урахуванням екологічних обмежень.

Принципи екологізації аграрного виробництва в теоретичному розумінні мають бути такими:

- первинний початок формування екологоорієнтованого світогляду,
- базові вихідні положення організації виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи і суспільства,
- внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої і господарської діяльності,
- основні особливості побудови ієрархії управлінських і регулятивних впливів на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектора економіки.

Принципи, у загальному розумінні, мають визначати загальні методологічні засади досягнення поставлених цілей через пізнання закономірностей адаптації соціально-економічних систем до умов функціонування природи. Визначення ступеня сталості продовольчо-екологічної безпеки держави має базуватися на системі внутрішньогалузевих і зовнішньоекономічних кількісних оцінок функціонування агропромислового комплексу шляхом порівняння їх із установленими граничними значеннями.

До внутрішніх індикаторів можна зарахувати: показники прогресуючого забруднення і деградації компонентів навколишнього природного середовища, зниження фізичних обсягів виробництва сировини і продовольства, зміну структури і повноцінності харчування населення в розрізі статевих вікових груп і специфічних потреб його окремих категорій; платоспроможний попит населення і доступність продовольства; зниження якості і безпеки продуктів харчування; зниження забезпеченості сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами; кількість низькорентабельних і збиткових підприємств.

До зовнішніх індикаторів варто зарахувати: зниження конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників; спад (відсутність росту) обсягів експортних поставок сировини та продуктів харчування, зростання імпорту і витискання вітчизняних товаровиробників іноземними з внутрішнього ринку продовольства, збільшення обсягів продажу фальсифікованої та екологічно небезпечної харчової продукції, зростання безконтрольного застосування в харчовій промисловості і продажу населенню генетично модифікованих продуктів.

Негативна динаміка зазначених показників свідчить про необхідність прийняття екстрених і стратегічних заходів попереджувального характеру. Сталий розвиток АПК варто розглядати в багаторівневому вимірі – глобальному, національному, регіональному і місцевому. Глобалізація сталого розвитку припускає вирішення таких проблем:

- біосферних (зміна клімату, зuboжіння біорізноманіття, обмеженість і виснаження природних ресурсів);
- еколого-економічних (запобігання голоду, розвиток екологобезпечних агротехнологій, виготовлення екологічно чистої сільськогосподарської продукції);
- соціально-правових (політична стабілізація у світі і консолідація зусиль світового співтовариства з метою запобігання руйнуванню природного середовища);
- науково-технічних (розроблення нових агротехнологій і екологоприйнятних технічних засобів, адаптованих до природоохоронних вимог, трансферт агротехнологій, а також технологій збору, перевезення і збереження виробленої продукції, розвиток екологічної інфраструктури);
- морально-етичних та освітніх (формування масової екологічної свідомості, багаторівнева екологічна освіта, обумовлена вимогами виробництва, суспільними відносинами, станом науки, техніки і культури).

Визнання і вирішення зазначених проблем на національному рівні визначає внесок держави в подолання назрілої глобальної екологічної кризи на основі властивих кожній країні економічних, науково-технічних можливостей і геополітичних, соціально-демографічних і зовнішньоекономічних особливостей її розвитку.

Сучасні трактування сутності трансформацій у суспільстві та економіці держави обґрунтовують зміщення акцентів у сферу регіональних (місцевих) пріоритетів і розглядають регіон як складову сталого й динамічного соціо-еколого-економічного розвитку держави. Аргументацією такого ствердження є те, що регіон – це локальна модель держави, мета і завдання розвитку якого збігаються з загальнодержавними. Сталий розвиток регіонального АПК припускає реалізацію, на невизначено великий час, потенціалу аграрної сфери економіки за допомогою збалансованого розвитку економічної, екологічної і соціальної складових аграрної політики. У контексті розглянутої проблеми вагомість екологічного чинника дедалі більше зростає, тому що визначає можливість реалізації інших складових сталого розвитку АПК. Водночас у розглянутій тріаді зворотний вплив економічних і соціальних чинників на ефективність рішення екологічних проблем нітрохи не менше. Тому прогрес економіки і соціальне благополуччя стають невід'ємною умовою реалізації в регіоні діючої екологічної політики. Саме на регіональному рівні

досягають природно-господарської збалансованості, формують програми екологізації господарського комплексу, визначають пріоритети розвитку і фінансові джерела їх реалізації. На місцевому рівні найбільш ефективно функціонує механізм партнерства органів місцевого самоврядування з аграрними і промисловими підприємствами усіх форм власності, забезпечується робота консультаційних служб, контролюється стан локальних агроєкосистем.

Послідовна екологізація усіх сфер АПК має здійснюватися в руслі ринкового реформування і розглядатися як обов'язкова складова сталого розвитку аграрного сектора, який підтримується за допомогою реалізації заходів державного протекціонізму. Економічна політика держави, спрямована на забезпечення політики екологізації всіх сфер суспільного виробництва, припускає:

- розроблення інституціонального базису функціонування агропромислового комплексу відповідно до принципів сталого розвитку;
- виконання соціальних гарантій населенню, і, насамперед, передбачених законом прав громадян на охорону здоров'я;
- визначення основних напрямків і пріоритетів екологізації аграрного сектора економіки;
- створення умов для функціонування економічного та організаційного механізмів екологізації АПК (інвестиційна, фінансово-кредитна політика, неподаткові методи активізації процесів екологізації, формування міжбюджетних відносин, розвиток екологічної інфраструктури, ринку агроєкологічних послуг, створення мотиваційного і стимулюючого механізмів, стратегії системної агроєкологічної освіти);
- створення системи інформаційного забезпечення і моніторингу сталого розвитку всіх сфер агропромислового комплексу;
- розвиток процесів інтеграції в систему світогосподарських зв'язків, що передбачають участь у міжнародних природоохоронних угодах, запобігання екологічному демпінгу, адаптацію до норм і правил функціонування СОТ.

Таким чином, реалізація зазначених завдань дасть змогу досягти стабілізації стану природного середовища. Очікувані результати будуть виражені:

- у зниженні забруднення навколишнього природного середовища відходами сільськогосподарського виробництва, поліпшенні екологічного стану середовища, як складової якості життя і здоров'я населення;
- у забезпеченні раціонального природокористування нині живучими поколіннями і збереженні потенціалу природного середовища для життя і діяльності майбутніх поколінь;
- у реалізації продовольчо-екологічної безпеки держави;
- у наукомісткому і високотехнологічному розвитку сільського господарства і суміжних з ним галузей.

Література

1. **Каландаров К.Х.** Коммуникативные основания устойчивого развития (философский анализ): Автореф. дис. ... д-ра филос. наук. – М.: Наука, 2000. – 34 с.
2. **Советский** энциклопедический словарь/ Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров, М.С. Гиляров, Е.М. Жуков и др. – М.: Советская энциклопедия, 1980. – 864 с.
3. **Муртузалиев М.П.** О методике исследования проблем устойчивого развития регионального АПК// Экономика сельского хозяйства России. – 1999, № 4. – С. 36.